

חבל נחלתו

סימן כא

זמן הדלקת נר חנוכה

שאלה

אימתי זמן הדלקת נרות חנוכה ועד מתי מותר להדליקם?

בהדלקה?

3. אם מקיים מצוה גם קודם וגם לאחר זמנים אלו מהי העדיפות של זמנים אלו שמציינת הגמרא?

4. אימתי ביום זמנים אלו?

ברור שאם זמנים אלו לא בדוקא החשיבות של הדיוק בזמן פחותה. ב. הרי"ף (ט ע"א) כתב: "מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק לאו דאי כביא הדר מדליק לה אלא דאי לא אדליק מדליק א"נ לשיעורא. היתה דולקת והולכת עד השיעור הזה ורצה לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו, עד כמה א"ר יוחנן עד דכליא רגלא דתרמודאי פי' עצים ידועים אצלם ונקראים תרמודא ובני אדם המביאין אותם נקראין תרמודאי ומתעכבין עד אחר שקיעת החמה".

עולה מדבריו שצריך להדליק דוקא בזמן הכתוב בגמרא לא לפניו ולא לאחריו. ומהתירוץ השני מתבאר שאם כלה הזמן יכול לכבות את הנר או להשתמש בו. והר"ן על הרי"ף כתב: "משתשקע החמה — לאו למימרא שלא יהא רשאי להדליק קודם זמן זה דשבת יוכיח שצריך להדליק קודם שקיעת החמה לרבה דאמר בשלהי פרקין דמשתשקע החמה הוי בין השמשות אלא עיקר מצותה קאמר ואם רצה להקדים מקדים. אבל מדברי בעל הלכות ז"ל נראה דדוקא נקט משתשקע החמה. ובערב שבת

תשובה

א. בגמרא (שבת כא ע"ב) נאמר: מצותה "משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק" מאי לאו דאי כבתה הדר מדליק לה? לא דאי לא אדליק מדליק וא"נ לשיעורה. ובהמשך: "עד שתכלה רגל מן השוק ועד כמה אמר רבב"ז אמר ר' יוחנן: עד דכליא ריגלא דתרמודאי".

היינו הגמ' נותנת שני תרוצים, תירוץ אחד שחייב להדליק אף אם איחר את השקיעה במשך הזמן שעד שתכלה רגל מן השוק, ותירוץ שני ששיעור זמן הבערה צריך להיות כשיעור הזה.

מפרש רש"י: "לשיעורה – שיהא בה שמן כשיעור הזה ומיהו אם כבתה אין זקוק לה". "רגלא דתרמודאי שם אומה מלקטי עצים דקים ומתעכבין בשוק עד שהולכין בני השוק לבתיהם משחשכה ומבעירים בבתיהם אור וכשצריכין לעצים יוצאים וקונים מהם".

היינו, מן הסוגיה עולה שזמן ההדלקה הוא משקיעת החמה עד שתכלה רגל מן השוק. והשאלות העולות הן:

1. למה הכוונה בזמן "משתשקע החמה"?
2. האם לפני ואחרי זמנים אלו אין מצוה

1. בפסיקתא רבתי (איש שלום, פיסקא ב - מזמור שיר חנוכה) הנוסח: "עד שתסלק רוב הרגל מן השוק".

חבל נחלתו

נמי מדליק אחר שקיעה וכרב יוסף דאמר דמשתשקע החמה עד שהכסיף העליון והשוה לתחתון יום".

מתבאר שלפוסקים כרבה לגבי זמן בין השמשות בערב שבת נאלצים להדליק אף קודם שקיעה ומכאן שכל ימי החג מותרים בכך, ומשמע שלאחר הזמן אסור בכל אופן. ולפי בה"ג אף בשבת אין להקדים וכן משמע מהרי"ף. וכו"ן כתב הרשב"א בחידושו.

ג. וכך דברי בה"ג (סי' ט – הל' חנוכה): "והיכא דאדליק לה קודם שקיעת החמה וכתבה קודם שקיעת החמה, הדר מדליק לה ומשתשקע החמה משום דאדלקה בלא זמנה". היינו מכיון שזמנה משקיעה דוקא, אם הנר כבה קודם לא קיים את המצוה. וכן בסדר רב עמרם גאון (סדר חנוכה): "מצות נר חנוכה ומשתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, ומאי נפקא מינה, מי שלא הדליק ומשתשקע החמה מדליק עד שתכלה רגל מן השוק".

ויותר מפורש ברמב"ם (הל' מגילה וחנוכה פ"ד ה"ה) "וז"ל: "אין מדליקין נרות חנוכה קודם שתשקע החמה אלא עם שקיעתה לא מאחרין ולא מקדימין, שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק, וכמה הוא זמן זה כמו חצי שעה או יתר, **עבר זמן זה אינו מדליק**, וצריך ליתן שמן בנר כדי שתהיה דולקת והולכת עד שתכלה רגל מן השוק, הדליקה וכתבה אינו זקוק להדליקה פעם אחרת, נשארה דולקת אחר שכלתה רגל מן השוק אם רצה לכבותה או לסלקה עושה".

וכתב בהסבר דבריו המגיד משנה: "וכתב רבינו עבר זמן זה אינו מדליק וכן לשון הגמרא מוכיח דקאמר אי לא אדליק מדליק

אלמא אחר זמן זה אינו מדליק דאי לא שיעור זה מה הועיל לנו. ויש מן המפרשים נדחקין ואומרים דודאי אם לא הדליק בתוך שיעור זה מדליק כל הלילה דהא תנן (מגילה כ') כל שמצותו בלילה כשר כל הלילה אלא שלא עשה מצוה כתקנה אבל תוך זמן זה עשה מצותה כתקנה אלו דבריהם ז"ל. ולשון דאי לא אדליק קשה לפירוש זה דמצוה כתקנה אינו כל הזמן הזה דא"כ הוה להו למימר לאדלוקי. ומ"ש רבינו ולא מקדימין ולא מאחרין יצא לו ממה שאמרו שם (שבת כ"ג:) תנא ובלבד שלא יקדים ולא יאחר והוא מפרשה בנר חנוכה".

מתבאר מהרמב"ם שהבין כשני התירושים בגמרא: הזמן היחידי הראוי להדלקה הוא בין שקיעה לבין כילוי רגל מן השוק. ולכתחילה צריך להדליק בשקיעה, ואם שכח או שהזיד מדליק אחרי שקיעה קודם כילוי רגל. ומשך ההדלקה צריך להיות לכל הזמן ולאחריו כתב כרי"ף שיכול לכבות או לסלק.

ד. תוספות בסוגיה כתבו: "דאי לא אדליק מדליק – אבל מכאן ואילך עבר הזמן. אומר הר"י פורת דיש ליהדר ולהדליק בלילה מיד שלא יאחר יותר מדאי. ומ"מ אם איחר ידליק מספק דהא משני שינויי אחרינא. ולר"י נראה דעתה אין לחוש מתי ידליק דאנו אין לנו היכרא אלא לבני הבית שהרי מדליקין מבפנים".

עולה מדבריהם שלשיטה הראשונה בתוס' (ר"י פורת) צריך להדליק דוקא בשקיעה, ויש להקפיד דוקא בשקיעה ולא אחרי כן ותום הזמן משתכלה רגל מן השוק. ושיטה זו מבינה את התירוק השני בגמ' כשיעור זמן של משך ההדלקה ולא כקביעה מתי להדליק ולכן מספק אם לא

יותר יכול לכבותה לאחר שעבר זה הזמן, וכן יכול להשתמש לאורה לאחר זה הזמן... ומיהו ה"מ לכתחלה, אבל אם עבר זה הזמן ולא הדליק, מדליק והולך כל הלילה".

בסעיף זה הביא השו"ע בתחילה את שיטת הר"ף והרמב"ם. ובהמשך את דעת הר"י פורת (והב"י דייק זאת אף ברא"ש) שהיינו לכתחילה אבל בדיעבד יכול להדליק כל הלילה.

והרמ"א הגיה: "ו"א שבזמן הזה שמדליקין בפנים א"צ ליוזר ולהדליק קודם שתכלה רגל מן השוק (ד"ע וטור בשם תוספות), ומ"מ טוב ליוזר גם בזמן הזה". היינו הרמ"א מביא את דעת ר"י שבימינו שמדליק בתוך ביתו אי"צ כלל להקפיד על זמני ההדלקה ובלבד שיהא בהם פרסומי ניסא.

ו. נעבור לביאור הזמנים המצויינים.² כתב הטור (או"ח סי' תערב): "מצותה מסוף שקיעת החמה עד חצי שעה מן הלילה שאז העם עוברין ושבין ורואין בביתם ואיכא פירסומי ניסא".

הטור מדגיש ששקיעת החמה האמורה בנר חנוכה היא דוקא סוף השקיעה ולא תחילתה. ודבריו מתבארים עפ"י האמור בתוספות מנחות (כ ע"ב): "נפסל בשקיעת החמה כמותה — בריש מי שהיה טמא (פסחים ד' צד). דאמרין דמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים ד' מילין לר' יהודה הקשה ר"ת דבסוף כמה מדליקין (שבת דף לה). משמע דלרבי יהודה משתשקע החמה עד הלילה שני חלקי מיל ותירץ ר"ת דמשתשקע החמה משמע סוף שקיעת החמה שכבר שקעה החמה, אבל משקיעת החמה משמע מתחילת

הדליק בשקיעה ידליק בדיעבד כל הלילה. השיטה השניה (שיטת ר"י) מתייחסת לתירוץ הראשון "דאי לא אדליק מדליק" ומסבירה שכל מטרת ההדלקה לפרסומי ניסא, ולכן בימינו כשמדליקים בפנים מותר להדליק כל זמן שיש פ"נ לבני הבית.

וכ"כ הרא"ש (שבת פ"ב סי' ג): "והא דתניא מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק לאו דאי כביא הדר מדליק לה אלא דאי לא אדליק מצי מדליק אבל מכאן ואילך עבר הזמן. הלכך אע"פ שמתרץ תירוץ אחר ראוי להחמיר ולהדליק נר חנוכה בתחלת הלילה, ונראה דלדידן שאנו מדליקין נר חנוכה בפנים ואין היכרא אלא לבני בית אין להקפיד על זה. אי נמי לשיעורא שיש ליתן שמן בנר שיהא דולק כשיעור הזה. א"נ אם אחר שדלקה כשיעור הזה רצה לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו". וכ"כ המאירי (שבת כא ע"ב).

ה. בשו"ע (סי' תערב) פסק בסעיף א: "אין מדליקין נר חנוכה קודם שתשקע החמה, אלא עם סוף שקיעתה, לא מאחרים ולא מקדימים. ויש מי שאומר שאם הוא טרוד יכול להקדים מפלג המנחה ולמעלה, ובלבד שיתן בה שמן עד שתכלה רגל מן השוק". בסעיף א כתב את לשון הרמב"ם וכשיטת הגאונים, וכדעה נוספת הביא דעת הרשב"א והר"ן.

בסעיף ב כתב: "שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק, שהוא כמו חצי שעה שאז העם עוברים ושבים ואיכא פרסומי ניסא; הלכך צריך ליתן בה שמן כזה השיעור, ואם נתן בה

2. בעניין זה כתבתי בחלק ד סי' כ ואמרתי לשנות פרק זה.

חבל נחלתו

עולה שלשיטת ר"ת וסיעתו ישנן שתי שקיעות וצאת הכוכבים אחד. לשיטת הגאונים והגר"א ישנה שקיעה אחת ושתי יציאות כוכבים בינוניים וקטנים.

ולפי דבריהם הפרשי הזמנים בהדלקת נ"ח גדולים מאד. לגר"א וסיעתו ההדלקה היא בשקיעת החמה הראשונה לר"ת שהיא שקיעה לכו"ע. לר"ת וסיעתו ההדלקה היא כחמישים ושבע דקות אחר שקיעה ראשונה⁴ אם ההדלקה בשקיעה ואם ההדלקה בצה"כ כפי שכתב הטור הרי היא שבעים ושתיים דקות אחר הדלקה של הגר"א וסיעתו.

וכך כתב הב"ח (סי' תרע"ב): "ופירש רבינו דמסוף שקיעה קאמר וכן כתב במרדכי הארוך פירוש סוף שקיעה היינו צאת הכוכבים דשרגא בטיהרא מאי אהני. וכן הא דקאמר כל תענית שלא שקעה עליו חמה לא שמיה תענית היינו צאת הכוכבים ומתחילת שקיעה עד צאת הכוכבים ארבע מילין כך פרי"ו וכ"כ בהגהות מרדכי שלנו (סי' תלה). ונראה דפירוש זה הוא לשיטת ר"ת דשקיעת החמה היא קודמת למשתשקע כמ"ש לעיל סי' רס"א". ולפי דבריו הדלקת נר חנוכה היא שבעים ושתיים דקות אחר השקיעה הראשונה⁵. וכ"כ המג"א (סי' תרעב ס"ק א) ששקיעה זו היא צאת הכוכבים.

והגר"א כתב (שם ס"ק א): "סוף שקיעה. כ"כ הטור וכ"כ הרא"ש בפ"א דתענית על מש"ש כל תענית שלא שקעה כו' וכמ"ש

שקיעה, תדע מדאמר' (שבת דף כא:): גבי נר חנוכה מצוותה משתשקע החמה ואי בתחילת שקיעה עדיין הוא יום גדול והוא שרגא בטיהרא".

היינו ר"ת מחלק בין המונחים של 'משתשקע' לבין 'שקיעת', ולפי דבריו סוף שקיעה היא סוף השקיעה המכונה שקיעה שניה וכן כונת הטור.

כדי לבאר ענין שתי שקיעות נביא בקצרה דברי המשנה ברורה בסי' רס"א.

"דעת ר"ת וסיעתו דס"ל דשתי שקיעות הן מתחלה נכסית החמה מעינינו ושוקעת והוא הנקרא תחלת השקיעה ושוהה כדי ג' מילין ורביע מיל ועדיין יום הוא ומאז והלאה מתחיל השקיעה שניה שאז מתחיל להשקע האור לגמרי והוא נקרא סוף השקיעה ונמשך זמנה כדי שיעור מהלך ג' רבעי מיל³ שהוא אלף ות"ק אמות והוא בה"ש ואח"כ יוצאין ג' כוכבים בינוניים שהם סימן ללילה ונמצא שלדעתו מתחלת השקיעה עד צאת הכוכבים היא ארבעת מילין".

ובהמשך כתב: "אבל הרבה מהראשונים ס"ל וגם הגר"א הסכים לשיטתם דבה"ש מתחיל תיכף אחר תחלת השקיעה היינו משעה שהחמה נתכסה מעינינו ונמשך זמנו כדי ג' רבעי מיל ואח"כ בסמוך לו יוצאין הג' כוכבים בינוניים והוא לילה מה"ת לכל דבר". ולאחר הילוך ג' מילין ורבע יוצאים הכוכבים הקטנים ואז מסתיימת יציאת הכוכבים.

3. זמן זה משתנה לפי המקום שמצפון לא"י בין השמשות ארוך הרבה יותר. וכן לשיטת הגר"א השיעורים הללו נאמרו דוקא בא"י ובבל.
4. החשבון הוא סוף שקיעה שניה שהיא הילוך שלשת רבעי המיל (כחמש עשרה דקות) קודם יציאת הכוכבים הבינוניים שיוצאים שבעים ושתיים דקות אחר שקיעה ראשונה.
5. ישנה עוד שיטת היראים (סוף סי' רעד) הכתובה שם בב"ח, שלא נתייחס אליה בדברים אלו.

עשרה דקות אחר השקיעה אין לו מקור!
 לעומת זאת ראיתי ב"ילקוט יוסף"
 שמתייחס לצה"כ של הגר"א כאילו הוא
 העיקרי ולזמן זה אין מקור כלל. והביא
 בילקוט יוסף כראיה את שיירי כנה"ג, ואין
 מדבריו כל ראייה לענייננו שהרי מדבר
 במפורש ביחס לזמן ערבית של ר"ת. וילקוט
 יוסף הרכיב שיטה משתי שיטות ללא מקור
 לכך.

ח. בחור"ל נהגו בארצות אירופה כר"ת
 לקולא ולחומרא, כאמור בשו"ת חתם סופר
 (ח"א סי' פ): "כי ההלכה רווחת בזה בלי שום
 פקפוק כדעת המג"א רס"י של"א, וכל
 האחרונים כבר הסכימו כן יע"ש באל"י רבה
 [סק"ב] ותוס' שבת [סק"י] שתפסו במוחלט
 שיעור בין השמשות אינו כ"א ג' רביעי מיל
 קודם צאת הכוכבים והוא מסוף שקיעת
 החמה לתחת האופק.

"והנה לדעת החולקים הם הרוקח בסי' נ"א,
 יע"ש שלשונו מגומגם קצת וצריך תיקון,
 והרא"ם במרדכי ס"פ במה מדליקין [סי' תנ"ו].
 והם ס"ל מתחילת השקיעה הוה לילה גמורה
 מדאוריית' וג' רביעי מילין קודם לזה הוא בין
 השמשות, א"כ ע"כ צריכים להקדים בע"ש
 בהדלקת הנרות ג"כ. והנה אנחנו כולנו
**במדינות אלו עושים במלאכה עש"ק עד
 קרוב לשעה או ג' רביע שעה קודם צאת
 הכוכבים**, נמצא אנו תופסים במוחלט כשיטת
 ר"ת... שוב מצאתי כעין זה בשו"ת ב"ח סי'
 קצ"ד".

וא"כ בארץ ישראל שהלכו אחר תלמידי
 הגר"א בענין כניסת שבת ויציאתה הנוהגים
 להדליק נרות בצה"כ צריכים לעשות זאת
 שעה ויותר אחר המדליקים בשקיעה, ועי'
 בח"ד סי' כ מה שנסייתי לתרץ וצ"ע.

בברכות ואגב אורחא קמ"ל כהנים אימת כו'
 כדתינא ובא השמש וטהר ביאת שמשו כו'.
 אבל ברשב"א ור"ן משמע בהדיא שהוא
 תחילת השקיעה אלא דמשמע שם בשקיעה
 שניה עש"ו. וע' במרדכי ס"פ ב דשבת שכ'
 דלשון משתשקע מוכח שהוא תחלת השקיעה
 כמ"ש בפ' הפועלים משיפקסו עד שיפקסו כו'
 וכן עיקר ועמש"ל בסי' רס"א ס"ב בארוכה".
 היינו הגר"א מבחין בין שיטת הטור
 שהיא צאה"כ של רבינו תם לבין שקיעה
 שניה שהיא רבע שעה לפניה לפי הרשב"א
 והר"ן.

וכן בביאור הלכה (סי' תרע"ב) כתב: "עם
 סוף שקיעתה — כ"כ הטור וכ"כ הרא"ש
 בפ"א דתענית, אבל ברשב"א ור"ן משמע
 בהדיא שהוא תחלת השקיעה אלא דמשמע
 שם בשקיעה שניה [הגר"א] וכ"כ במאירי
 כרשב"א ור"ן וכתב עוד ועיין במרדכי ס"פ ב
 דשבת שכתב דלשון משתשקע מוכח שהוא
 תחלת השקיעה וכו' וכן עיקר עכ"ל וכ"כ
 הפר"ח".

ז. ביאור השיטות הללו מעלה שאלה
 שלא מצאתי לה ישוב המניח את הדעת:
 מדוע אלה הנוהגים כמג"א מדליקים בצאת
 הכוכבים של שיטת הגר"א, הרי אין אף
 אחד שסובר שצריך להדליק דוקא בצאה"כ
 הזו?!

והטעם פשוט. הגר"א וסיעתו אין
 מחלקים בין משתשקע החמה לשקיעת
 החמה ולהם בכל מקרה רק שקיעה אחת
 שהיא התכסות לגל החמה מעינינו, וא"כ
 לזמן "משתשקע החמה" יש רק פירוש אחד.
 לר"ת וסיעתו שיש שני פירושים הזמן
 מאוחר כשעה או שבעים ושתים דקות
 לאחר השקיעה וא"כ הזמן של שמונה